

ԱՇՈՏ Ա. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ԳԱՍ պարմության ինստիտուտ,
պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ԳԱՍ ակադեմիկոս

**ՍՅՈՒՆԻՔԸ ՀԱՅՈՑ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀՈԼՈՎՈՒՅԹՈՒՄ
(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ)**

Բանալի բառեր՝ Սյունիք, պետականություն, սղնախներ, մելիքություններ, Ինքնավար Սյունիք, Լեռնահայաստան:

Հայ ժողովրդի հինգհազարամյա պետականության պատմության մեջ պատմական Հայաստանի յուրաքանչյուր տարածաշրջան իր ուրույն տեղն ու դերն է ունեցել: Որոշ պատմափուլերում՝ հատկապես համահայկական պետականության բացակայության շրջանում, Հայաստանի առանձին նահանգներ, անգամ գավառներ ու լեռնային համայնքներ իրենց վրա են վերցրել գոնե երկրի մեկ հատվածում մեր ժողովրդի ինքնիշխան ապրելու այնքան անհրաժեշտ գործառույթը: Ավելին, երբեմն այդօրինակ պետական կազմավորումները՝ իբրև ինքնատիպ հենասյուներ, լուրջ նախադրյալներ են ստեղծել համահայկական պետականության վերականգնման ու ամրապնդման համար: Արևմտյան Հայաստանում այդպիսի կազմավորումներ կարելի է մատնանշել Մոկսում, Մուշ-Սասունում, Շատախում, Համշենում, Կիլիկիայի տարածաշրջանում՝ Ջեյթունում, Մարաշում, Հաճնում և այլուր:

Արևելյան Հայաստանում հայոց պետականությունը շարունակաբար պահպանած երկրամասերի մեջ, անտարակույս, առանձնանում են Սյունիքն ու Արցախը¹: Պատահական չէ, որ 11-րդ դարի կեսերին հայոց կենտրոնական թագավորության կործանումից հետո այս երկու նահանգն էլ ինչպես ուշ միջնադարում, այնպես էլ նոր ու նորագույն դարաշրջաններում, շնորհիվ զանազան թշնամիների դեմ տեղի հայության անդույ ու հերոսական պայքարի, թեկուզև որոշակի տարածքի վրա ու ժամանակահատվածում, վերածվել են հայկական պետականության յուրահատուկ կղզյակների, հաստատել անկախ պետություն ունենալու հայ ժողովրդի անկոտրում կամքը:

Փորձենք հայոց պետականության ընդհանուր շղթայի մեջ կարևորել Սյունիքի դերը: Անկասկած, հատկապես միջնադարյան Հայաստանում երկրի ներքին ինքնիշխանության յուրահատուկ դրսևորում է եղել նախարարական (նաև՝ տանուտիրական) համակարգը, որը տեղերում ապահովել է հայ իշխանական դասի հարաբերական ինքնուրույնությունը կենտրոնական իշխանությունից: Վերջինիս թուլացման կամ առավել ևս՝ բացակայության դեպքում տեղական ինքնիշխան մարմինները փոխարինել են կենտրոնական իշխանությանը՝ ինչ-որ իմաստով պահպանելով պետականության անընդհատականությունը: Այդպիսի խնդիրներ դարերի ընթացքում լուծել են Մեծ Հայքի թագավորության նախարարական համակարգում հատուկ կարգավիճակ ունեցած Սյունյաց նախարարները:

¹ Հայոց պետականության պատմության մեջ Արցախի ունեցած դերի մասին տե՛ս Մելքոնյան Ա., Արցախը հայոց պետականության պատմության հոլովություն, Արցախը հայոց պետականության համար պայքարի քառուղիներում, միջազգային գիտաժողով, 2018 թ. փետրվարի 23: Չեկուցումների ժողովածու, Երևան, 2018, էջ 44-73:

Մասնագետ-պատմաբանների կարծիքով Մեծ Հայքի իննե-
րորդ նահանգ Սյունիքն իր կարգավիճակով նախապես չի տար-
բերվել թագավորության մյուս աշխարհներից: Այն Ք.ա. 3-2-րդ
հազարամյակներում մաս է կազմել Արատտա, Արմանում,
Էթիունի պետական կազմավորումներին, ապա՝ Ք.ա. առաջին
հազարամյակում եղել է Վանի (Արարատյան), Երվանդունյաց ու
Արտաշեսյան թագավորությունների կազմում: Վաղ միջնադա-
րում, պայմանավորված ավատատիրական հարաբերություննե-
րի արմատավորմամբ, հայ նախարարական դասի տնտեսական
ու ռազմական ազդեցության ուժեղացմամբ, հայ Արշակունիները
հարկ են համարել ի թիվս մի քանի նախարարական տոհմերի,
հատուկ առանձնաշնորհումներով օժտել նաև Սյունիներին,
որոնք Մովսես Խորենացու վկայությամբ դեռ առասպելական
Վաղարշակ թագավորի օրոք աչքի էին ընկել արքունիքին հա-
վատարմորեն ծառայելու շնորհով, որի համար ստացել էին պե-
տության արևելյան նահանգների կուսակալի ու զորքերի հրա-
մանատարի պաշտոնները:

Տրդատ Գ Արշակունին 314 թ. ոչ միայն հողեր շնորհեց Սյու-
նի տոհմի առաջնորդ Անդովկ Ա-ին, այլև ճանաչեց իր թագավո-
րության կազմում ինքնուրույն իշխանություն ունենալու նրա
իրավունքը: Ըստ «Ձորանամակի» Սյունիները ամենամեծ հեծյալ
զորք՝ 19400 զինվոր ունեցող նախարարներն էին²: Նրանք ար-
քունիքում արքային ամենամոտ կանգնած պաշտոնյաներից

² Բարկեն Հարությունյանի կարծիքով այդ հեծյալների թվում հաշվված են նաև Սյունի իշխանների մարզպան եղած Ժամանակ 15 հազար տանուտիրական զորքե-
րը, իսկ զուտ Սյունիքի զորքը կազմել է 4400 հեծյալ: Ի դեպ, մյուս սահմանակալ նա-
խարարների՝ Աղծնիքի և Գուգարքի բղեշխների հեծելեզորը ևս բաղկացած է եղել
զրեթե նույնքան հեծյալներից, համապատասխանաբար՝ 4000 և 4500 (Հայոց պատ-
մություն, հ. II, գիրք առաջին, Երևան, 2018, էջ 402):

էին: Պատահական չէ, որ նրանց տրված էր հատուկ արձաթե գահի վրա նստելու (այստեղից էլ նրանց գահերեց իշխան կոչվելու պարագան), մարգարտյա վարսակալ, վարազագիր մատանի, ոսկյա մական, ազնվական ծագումը մատնանշող կարմիր գոյնի կոշիկներ կրելու իրավունք և այլն: Իշխանության կենտրոնը նախապես Ծղուկ գավառի Շաղատ գյուղաքաղաքն էր, ապա՝ Սյունի (այժմ Սիսիան) ավանը, ավելի ուշ՝ Կապան քաղաքը:

Սյունի նախարարները հաճախ պաշտոնական պատվիրակությունների կազմում մասնակցում էին արտասահմանյան ուղևորությունների: 303 թ. Գրիգոր Լուսավորչի ձեռնադրման նպատակով Կեսարիա մեկնած պատվիրակների մեջ էր Սյունիքի իշխանության հիմնադիր Անդովկ Սյունին: Վերջինիս որդին՝ Վաղինակ Ա-ն Խոսրով Կոտակի գահակալության տարիներին դարձել էր արքայի ամենավստահելի, անձանցից մեկը: Նրա օգնությամբ հաջողվում է ճնշել Աղձնիքի Բակուր բղեշխի խռովությունը: Դավաճան բղեշխին պատժելուց հետո Հայոց արքան կազմակերպում է Վաղինակի ամուսնությունը Բակուրի դստեր հետ և այդ ճանապարհով Աղձնիքի բղեշխի պաշտոնը փոխանցում Սյունիներին, որոնք այն զբաղեցնում են ժառանգաբար՝ գրեթե մինչև Արշակունիների անկումը: Նշանակում է, որ Սյունիներին էր հանձնված Մեծ Հայքի ոչ միայն արևելյան, այլ նաև հարավարևմտյան սահմանների հսկողությունը:

Արշակունիների արքունիքում Սյունիներն իրենց դիրքերն ավելի են ամրապնդում Վաղինակի եղբոր՝ Անդովկ Բ-ի օրոք (339-385 թթ.), հատկապես այն բանից հետո, երբ Արշակ Բ-ն, ամուսնանում է նրա դստեր՝ Փառանձեմի հետ: Ներսես Մեծ կաթողիկոսի կողմից Սյունիքին տրվում է նաև հոգևոր-եկեղեցական բարձր կարգավիճակ՝ մետրոպոլիտություն ունենալու իրա-

վունք: Սյունիքում հաջորդաբար իշխում են Անդովկ Բ-ի որդիները՝ Բաբիկն ու Վաղինակ Բ-ն: Վերջին իշխանը Բաբիկի որդին էր՝ Վասակ Սյունին (413–451 թթ.), որին Արշակունիների հարստության անկումից քիչ անց, վիճակվում է դառնալ Հայոց մարգապան, այսինքն՝ Հայաստանի գլխավոր պաշտոնյան, այն էլ բավական լայն լիազորություններով: Հանգամանորեն չանդրադառնալով Վասակի կերպարին և գնահատականներ չտալով նրա գործունեությանը, միայն նշենք, որ ժամանակի պատմիչների վկայությամբ նա 450–451 թթ. հակապարսկական ազատագրական պատերազմի սկզբնական փուլում գլխավորել է հայ ժողովրդի պայքարը, անգամ հորդորել սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանին՝ չլքելու ապստամբների շարքերը, հանգամանքներ, որոնք հիմք են տվել մեծանուն պատմաբաններ Անտոն Գարագաշյանին, Նիկողայոս Ադոնցին, Հրանտ Արմենին և այլոց վերանայելու պատմաբանների մոտեցումները ավանդաբար նրան դավաճան ներկայացնելու հարցում³:

Արշակունիների անկմանը զուգընթաց նկատելիորեն թուլանում է նաև Սյունյաց իշխանությունը: Սակայն 6–7-րդ դարերի պարսկաբյուզանդական մրցակցության և 7–8-րդ դարերի արաբական արշավանքների ժամանակաշրջանում Սյունիքի հայությունը շարունակում է ակտիվ պայքարը օտար տիրապետության թոթափման ու երկրամասի ինքնիշխանության վերականգնման ուղղությամբ:

610 թ. Քրիստոսի խաչափայտը վերադարձնելու համար պարսից արքա Խոսրով Փարվեզի դեմ պայքարում բյուզանդա-

³ Տե՛ս Վանյան Խ., Վասակ Սյունիի պատմական գնահատության շուրջը, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ տեղեկագիր, 1965, թիվ 1, էջ 41–68: Адонц Н., Марзпан' Васака перед судом историков, СПб., 1904:

կան կայսր Հերակլեսին աջակցողների թվում աղբյուրներում հիշատակվում է Սյունյաց Բյուրեղ իշխանուհին: 821 թ. Սյունիքի վրա հարձակում գործած Ատրպատականի Խուրամյանների առաջնորդ Բաբեկի դեմ պայքարը զլխավորում է Վասակ Գ Սյունին (780–821 թթ.): Արաբների մոտ ծառայության անցած ազգությամբ թուրք զորավար Բուղայի զորքերը 852–853 թթ. կատաղի դիմադրության են հանդիպում ինչպես Սյունիքում, այնպես էլ Արցախում:

9-րդ դարից սկսվում է Սյունյաց իշխանական տան նոր վերելքը: Սյունիները Հայոց թագավորության վերականգնման համար պայքարը ղեկավարող Բագրատունիների կողքին էին: Նրանք մասնակցել են 875 թ. Գևորգ Գառնեցի կաթողիկոսի հրավիրած ժողովին, որի նպատակը Արաբական խալիֆայությանից Աշոտ Բագրատունի իշխանաց-իշխանի համար թագ ստանալն էր: Այդ ժամանակաշրջանում Սյունիների իշխանական տոհմը կարողանում է իր ազդեցությունը տարածել Վայոց ձորի և Գեղարքունիքի վրա, այդ գավառներում իշխանությունը հանձնել իրենց տոհմից սերված իշխաններին: Շուտով Սյունյաց իշխանները նահանգում ամրապնդում են նաև իրենց հոգևոր-եկեղեցական ինքնուրույնությունը. 906 թ. մեծ հանդիսավորությամբ օծվում է Տաթևի վանքը: Արարողությանը մասնակից են դառնում Վասպուրականի իշխան (908 թվականից՝ թագավոր) Գագիկ Արծրունին, Հայոց կաթողիկոս Հովհաննես Դրասխանակերտցին, Աղվանքի կաթողիկոս Սիմեոնը, Արցախի իշխան Եսային, Գարդմանի տեր Սահակ Սևադան և ուրիշներ:

Նորաստեղծ Բագրատունյաց թագավորությանը վիճակված չէր պահպանել երկրի միասնականությունը: 10-րդ դարի սկզբին Սյունիքի և Վասպուրականի իշխանական տների միջև Նախճա-

վանի պատկանելության շուրջ վեճ է ծագում: Սմբատ Ա Բագրատունին (890–914 թթ.), չկամենալով Սյունիներին տրամադրել իր դեմ, խնդիրը լուծում է նրանց օգտին՝ հույս ունենալով, որ իր քրոջ որդին՝ Վասպուրականի իշխան Գագիկ Արծրունին ըմբռնումով կմոտենա իր այդ քայլին: Սակայն Գագիկը, հավատալով՝ Հայոց թագը ստանալու վերաբերյալ Ատրպատականի Սաջյան ամիրա Յուսուֆի խոստումներին, Վասպուրականը հռչակում է ինքնուրույն թագավորություն: Ամբողջ 10-րդ դարի ընթացքում շարունակվում է Բագրատունյաց թագավորության մասնատման գործընթացը. հռչակվում են Կարսի (963 թ.) և Տաշիր-Ձորագետի (978 թ.) թագավորությունները: Յավոք, շուտով, թեպետ և ամենավերջինը, պառակտման ուղին է բռնում նաև Սյունիքը:

987 թ. Սյունիքի գահերեց իշխան Սմբատն իր երկրամասը հռչակում է ինքնուրույն թագավորություն⁴: Սյունյաց տոհմի տարեգիր Ստեփանոս Օրբելյանն այդ քայլն արդարացնում է հետևյալ պատճառաբանությամբ: Այդ ինչու Բագրատունիներից սերվածները կարող են լինել թագավոր, իսկ մենք, որ նույնպես սերում ենք Հայկ նահապետից՝ ոչ: «Արդ առաջին թագատրեաց ի Սիսական աշխարհս արին և քաջն, գրում է պատմիչը, - հզոր և բարեպաշտ արքայն Սմբատ՝ որդի Սահակայ...»⁵: Սմբատ թագավորը մահանում է 998 թ. և ամփոփվում Տաթևի վանքում: Նրան փոխարինում է որդին՝ Վասակ Ա-ն (998–1040 թթ.), որի

⁴ Սյունյաց (նաև՝ Կապանի, Բաղաց) թագավորության ընդարձակ սահմանների մասին տե՛ս Հակոբյան Թ., Սյունիքի թագավորությունը պատմա-աշխարհագրական առումով, Երևան, 1968, էջ 57–72: Սյունիքի թագավորության պատմությունը մանրամասն տե՛ս Григорян Г., Очерки истории Сюника IX–XV вв., Ереван, 1990:

⁵ Ստեփանոս Օրբելյան, Պատմություն նահանգին Սիսական, Փարիզ, 1959, էջ 317:

դուատրը՝ Կատրանիդեն ամուսնանում է Բագրատունյաց ամենանշանավոր արքայի՝ Գագիկ Ա-ի հետ: Կատրանիդեն իր մոր՝ Շահանդուխտի և սկեսուրի՝ Խոսրովանույշի օրինակով զբաղվում է եկեղեցաշինությամբ: 1001 թ. Անիում ավարտվում է նրա նախաձեռնությամբ սկսված Կաթողիկե մայր տաճարի շինարարությունը: Գագիկ Ա Բագրատունին, ընդառաջ գնալով իր խնամի Վասակ Սյունու և կնոջ՝ Կատրանիդեի խնդրանքներին, վերականգնում է Սյունիքի մետրոպոլիտությունը, որը վերացվել էր Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի կողմից 960-ական թվականներին: Մետրոպոլիտության հոգևոր իշխանությունը տարածվում էր նաև Նախճավանի, Ջուղայի, Երնջակի, Ճահուկի և այլ գավառների վրա: Այն ուներ առանձին միաբանություն, որոշ տվյալներով՝ շուրջ հազար միաբաններով: Հայտնի է, որ թագավորության տարածքում հաշվվող շուրջ հազար գյուղերի մի մասը պատկանում էր Տաթևի վանքին: Եկեղեցական-մշակութային խոշոր կենտրոնի էր վերածվել Վահանավանքը⁶:

Ուշագրավ է, որ վերջին Սյունի թագավորները, չունենալով արու զավակներ, հետզհետե իրենց գահը փոխանցում են Արցախի իշխաններին, որոնց հետ ունեին սերտ ազգակցական կապեր: Գանձակի ամիրայության կողմից 1170 թ. Սյունիքի վերջին դիմադրական ամրոցի՝ Բաղաբերդի գրավումից հետո Մայր հայրենիքում կործանվում է հայկական վերջին թագավորությունը: Վերջին գահակալը Հասան Խաչենցին էր (1166–1170 թթ.):

Թագավորության անկումով Սյունիքում չի վերանում պետականությունը: Ներքին ինքնիշխանության որոշակի կարգավիճակով 13-րդ դարի առաջին տասնամյակներից երկրամասը

⁶ Վահանավանքի մասին տե՛ս Գրիգորյան Գ.Մ., Վահանավանք (պատմահնագիտական ուսումնասիրություն), Երևան, 2007:

շարունակում են կառավարել Ջաքարյաններին ենթակա Օրբելյան և Պոռշյան իշխանական տների ներկայացուցիչները:

16-րդ դարից սկսած Արցախում, Սյունիքում և Արևելյան Հայաստանի լեռնային մի շարք այլ շրջաններում ստեղծվում են հայ զինականների պաշտպանական ճամբարներ՝ սղնախներ: Վերջիններիս հիմքի վրա հայ իշխանական տների շառավիղները ձևավորում են հայկական կիսանկախ պետական նոր կազմավորումներ՝ մելիքություններ: Հիշենք, որ *մելիք* բառը արաբական ծագում ունի, որ նշանակում է թագավոր: Սյունիքի մելիքությունները կարևոր դերակատարություն են ունենում 16–18-րդ դարերի հայ ազատագրական պայքարի ծավալման գործում: 17-րդ դարի վերջին և 18-րդ դարի սկզբին այդ պայքարի առաջամարտիկներից է դառնում տեղի մելիքական տոհմներից սերած ազգային գործիչ Իսրայել Օրին: 1722–1730 թթ. Սյունիքում ազատագրական պայքարի գլուխ կանգնում են Վրաստանից ժամանած Դավիթ Բեկն ու Մխիթար սպարապետը: Վրաց Վախթանգ Զ թագավորը «եւ ետ գԴավուք Պէկն, որ ի յազգէն Հայոց, երկու հազար արեամբ, եւ զիշխանութիւն ետ նմա զգօրս գումարել եւ պահել զերկիրն Ղափանցոց»⁷:

Դավիթ Բեկի քաջերը կարողանում են Սյունյաց լեռնաշխարհը մաքրել քոչվոր նվաճողներից, ազատագրել տեղի մի շարք նշանավոր ամրոցներ ու բնակավայրեր (Շինուհայր, Զեյվա, Լևազ, Որոտան, Մեղրի): Կարևորելով Դավիթ Բեկի զինուժի դերը ախոյան թուրքերի դեմ պայքարում՝ 1724 թ. Պարսից շահ Թահմասպ Բ-ն պաշտոնապես ճանաչում է Սյունիքի իշխանության անկախությունը: Շուտով հայկական իշխանության դեմ

⁷ Դավիթ Բեկ կամ «Պատմութիւն Ղափանցոց», Վենետիկ-Ս.Ղազար, 1978, էջ 121:

պայքար է սկսում Օսմանյան կայսրությունը⁸: Հալիժորը դառնում է սյունեցիների դիմադրական մարտերի կենտրոնը:

1728 թ. Դավիթ Բեկի մահվանից հետո սյունեցիների պայքարի գլուխ կանգնում է Մխիթար սպարապետը: 1730 թ. Օրդուբադ կատարած հաղթական արշավանքից Խնձորեսկ վերադառնալիս նա դավադրաբար սպանվում է: Այդ մասին պատմիչը գրում է. «Իրոց զօրացն հարեալ թոփով սպանին, եւ վաղվադակի Հայոցն հատեալ զգլուխ նորա՝ տարին առ փաշայն Թավրիզու. եւ նա ըստ արժանեացն հատոյց նոցա, հատանելով զգլուխ անզգամացն, եւ ասէ Զի արդ իշխեցիք զայդպիսի քաջ այր սպանանել ի զուր տարապարտուց»⁹:

Դավիթ Բեկի և Մխիթար Սպարապետի գլխավորած հերոսական կռիվներն անհետևանք չեն մնում: 1918 թ. Անդրանիկ Օզանյանը, 1919 թ.՝ Արսեն Շահմազյանն ու Գարեգին Նժդեհը նրանց պայքարը շարունակում են թուրք-թաթարների ու բուլղակիների դեմ՝ կարողանալով Սյունիքը պահել աննվաճ: 1920 թ. դեկտեմբերի 25-ին, երբ Երևանում խորհրդային կարգեր հաստատած համայնավարները մայրաքաղաքում զբաղված էին կոմունիստական շաքաթօրյակ կազմակերպելով, Նժդեհի գլխավորությամբ Տաթևի վանքում հրավիրված համազանգեզուրյան առաջին համագումարը երկրամասը հռչակում է «Ինքնավար Սյունիք», որը համազանգեզուրյան երկրորդ համագումարում՝ 1921 թ. ապրիլի 27-ին՝ վերանվանվում է «Լեռնահայաստան»¹⁰: Նույն թվականի հունիսի 1-ին Լեռնահայաստանը պաշտոնա-

⁸ Տե՛ս Հայոց պատմություն, հ. III, գիրք առաջին, Երևան, 2010, էջ 46–48:

⁹ Դավիթ Բեկ կամ «Պատմություն Դավիթեցուց», էջ 142:

¹⁰ «Ինքնավար Սյունիքի» և «Լեռնահայաստանի» մասին մանրամասն տե՛ս Միմոնյան Ա., Չանգեզուրի գոյամարտը 1920–1921 թթ., Երևան, 2000, նույնի՝ Չանգեզուրի հերոսամարտը 1917–1920 թթ., Երևան, 2009:

պես իրեն հայտարարում է «Հայաստանի Հանրապետություն», որին վիճակվում է մինչև հուլիսի կեսերը տարածաշրջանում լի-նելու վերջին ոչ խորհրդային, անկախ պետական կազմավորու-մը: Շնորհիվ Զանգեզուրի հերոսամարտի երկրամասը փրկվում է Ադրբեջանին բռնակցվելու թուրք-թաթարական հեռանկարից և մնում խորհրդային Հայաստանի կազմում:

Կասկածից վեր է, որ նշելով Լեոնահայաստանի հռչակման 100-ամյա փառապանծ հոբելյանը, ստեղծված ներկա աշխար-հաքաղաքական բարդ իրավիճակում մենք լիովին գիտակցում ենք պատմությունից ճիշտ դասեր քաղելու հրամայականը և մեր անկախ պետականության պահպանման համար Արցախ և Սյու-նիք աշխարհների կենսական անհրաժեշտությունը:

Ашот А. Мелконян, Институт истории НАН РА, д.и.н., профессор, академик НАН РА, Сюник в контексте армянской государственности (исторический очерк).

Каждый регион исторической Армении имеет свое уникаль-ное место и роль в истории пятитысячелетней государствен-ности армянского народа. На некоторых исторических этапах, особенно в условиях отсутствия общеармянской государствен-ности, отдельным образованиям, горным общинам приходилось брать на себя важную функцию сохранения государственности на отдельных частях Армянского нагорья. Несомненно, Сюник и Арцах выделялись среди территорий, неизменно сохранявших армянскую государственность в Восточной Армении. Неслучай-но, что после распада центрально-армянского царства в середи-не XI века эти два региона, как в позднем средневековье, так и

в новое время оставались островками армянской государственности.

С XVI века оборонительные лагеря армянских военных формирований – сигналах, были созданы в Арцахе, Сюнике и ряде других горных районов Восточной Армении. На основе сигнахов армянские княжеские дома сформировали новые армянские полунезависимые государственные образования – меликства. В конце 17 века и в начале 18 века Исраэль Ори, национальный деятель из местной знати, становится одним из лидеров этой борьбы. В 1722–1730 гг. Давид Бек и Мхитар Спарапет возглавляют освободительную борьбу в Сюнике. Иранский царь Тахмасп II в 1724 г. с целью привлечения армянских военных сил в борьбу против Османской империи официально признает Сюникское княжество Давида Бека.

В 1918 г. Андраник Озanian, в 1919 г. Арсен Шахмазян и Гарегин Нжде в Сюнике продолжают борьбу против турок-татар и большевиков. Более того, после советизации большей части Восточной Армении 25 декабря 1920 года в Татевском монастыре на первом общезангезурском съезде во главе с Г. Нжде, провозглашается независимость «Автономного Сюника» («Դիւնստիւր Սյունիք»). 27 апреля 1921 г. это последнее антисоветское государственное образование Закавказья переименовывается в «Горную Армению» («Լեռնաշխարհ») и продолжает свое существование до середины июля того же года. Благодаря сюникской освободительной борьбе армянскому народу удается провалить пантюркистский план захвата Сюника Азербайджаном и столь важный стратегический регион оставить в составе Армении.

Ashot A. Melkonyan, *Institute of History of the NAS RA, Doctor of Sciences in History, Professor, Academician of the NAS RA, Syunik in the context of the Armenian statehood (historical overview).*

Each region of historical Armenia has its own unique place and played its main role in the history of the five thousand-year-old statehood of the Armenian people. At some historical stages, particularly in the absence of the pan-Armenian statehood, individual entities, mountain communities had to take on an important function of preserving statehood in certain parts of the Armenian Highland. Undoubtedly, Syunik and Artsakh stood out among the territories that invariably retained Armenian statehood in Eastern Armenia. It is no coincidence that after the collapse of the Central Armenian Kingdom in the mid 11th century, these two regions, both in the Late Middle Ages and in New Times, remained "islands" of the Armenian statehood.

Since the 16th century, defensive camps of Armenian military formations called "*the sghnakhs*" were created in Artsakh, Syunik and in few other mountainous regions of Eastern Armenia. On the basis of the sghnakhs, the Armenian princely houses formed new Armenian semi-independent state entities – the *Melikdoms*. At the end of the 17th – beginning of the 18th century, Israel Ori, a national figure from the local nobility, became one of the leaders of this struggle. In 1722–1730 David Bek and Mkhitar Sparapet lead the liberation struggle in Syunik. In 1724, in order to attract Armenian military forces in the struggle against the Ottoman Empire the Persian ruler Tahmasp II officially recognizes the Syunik principality of David Bek. In 1918 Andranik Ozanyan, and

then in 1919 Arsen Shahmazyan and Garegin Nzhdeh in Syunik continue the struggle against the Tatar Turks and the Bolsheviks. Moreover, after the Sovietization of most of Eastern Armenia on December 25, 1920, the independence of the "Autonomous Syunik" was proclaimed in Tatev Monastery on the first all-Zangezur congress headed by Garegin Nzhdeh. On April 27, 1921, this last anti-Soviet state entity of Transcaucasia was renamed "Mountainous Armenia" and continued to exist until mid July of the same year. Thanks to the Syunik liberation struggle, the Armenian people manage to fail the pan-Turkist plan to capture Syunik by Azerbaijan and leave such an important strategic region as part of Armenia.